

Socialtjänstavdelningen
Individ- och Familjeenheten
Annika Öquist

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Socialstyrelsens yttrande över betänkandet Barnets bästa, föräldrars ansvar (SOU 2005:43)

Ert dnr Ju 2005/5191/L2

Socialstyrelsen vill inledningsvis framhålla att utredningen över lag har haft en hög ambition och i stort svarat upp mot gällande direktiv. Socialstyrelsen ställer sig bakom huvuddelen av kommitténs förslag. Socialstyrelsen har dock några synpunkter som redogörs för nedan.

Sammanfattning

Socialstyrelsen ställer sig positiv till kommitténs ambition att sätta barnet och dess behov i fokus i alla led. Socialstyrelsen vill dock lyfta upp vissa svårigheter som är förknippade med begreppen "barnets bästa" och "barnets behov".

Socialstyrelsen instämmer i kommitténs bedömning att brottmålsbevisning inte ska krävas i en vårdnadsutredning men efterlyser att kriterier utarbetas för den riskbedömning domstolen skall göra.

Socialstyrelsen anser liksom kommittén att gemensam vårdnad som regel inte torde vara den bästa vårdnadsformen för föräldrar som inte kan enas i viktiga frågor för barnet. Socialstyrelsen anser dock att det är av yttersta vikt att frågan om barnets tillgång till hälso- och sjukvård samt andra stödinsatser regleras när två vårdnadshavare inte kan komma överrens.

Socialstyrelsen avstyrker kommitténs förslag att huvudregeln ska vara att barnsamtal ska ske vid samarbetsamtal, avtal och snabbupplysningar.

Socialstyrelsen avstyrker kommitténs förslag om att utredaren ska lämna en rekommendation till beslut i vårdnadsutredningen. Däremot anser Socialstyrelsen att utredaren alltid skall beskriva vad olika beslut kan komma att innebära för barnet.

Socialstyrelsen vill påtala vikten av att domstolens kompetens höjs i alla frågor som rör barn, vårdnad och umgänge.

3 Barnet i fokus

3.2 Barnets bästa

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget. Styrelsen vill dock framföra följande synpunkter.

Det kan finnas vissa svårigheter förknippade med begreppet "barnets bästa". Begreppet kan ge intryck av att beskriva en objektiv sanning. Barns behov är både komplexa och föränderliga och varje människa har olika sätt att bedöma behoven. Det finns flera exempel där synen på barns behov på kort tid förändrats. Att använda "barnets bästa" som begrepp vid bedömningar av frågor om vårdnad, boende och umgänge ställer höga krav på utredarna och domstolarna att tydligt redovisa hur de resonerat i det enskilda fallet. Begreppet "barnets bästa" får inte användas slentrianmässigt. Det får heller aldrig glömmas bort att den bedömning som görs inte är annat än en tolkning av vad som kommit fram på olika sätt och alltså inte en absolut sanning.

4 Vårdnad

4.2.1 Bedömningen av när gemensam vårdnad är till barnets bästa skall var nyanserad och inte bygga på presumtioner

Socialstyrelsen ställer sig bakom förslaget, med de kommentarer som lämnats i avsnitt 3.2 ovan.

4.2.3 Familjevåld

Socialstyrelsen ställer sig i huvudsak bakom förslaget.

Socialstyrelsen delar kommitténs uppfattning att det inte behöver finnas en fällande dom i ett brottmål för att kunna konstatera att det finns en risk för att barnet far illa och därmed att gemensam vårdnad inte är förenlig med barnets bästa.

Socialstyrelsen vill dock peka på att det nu sagda innebär att utredare och domstolar ställs inför mycket svåra bedömningar, särskilt då lagstiftaren också utgår från att barnets bästa är att ha kontakt med båda sina föräldrar. Att värdera barnets bästa är som redogjorts för i avsnitt 3.2 ovan komplicerat. De låga beviskraven kan innebära att barn i familjer där grundlösa anklagelser förekommer förlorar kontakten med en av sina föräldrar. Det är därför angeläget att det utarbetas kriterier för hur den föreslagna riskbedömningen skall göras i de fall det inte finns en dom att stödja sig på.

4.3 Automatisk prövning av vårdnadsfrågan m.m.

Socialstyrelsen avstyrker förslaget.

Enligt 11 kap. 1 § SoL ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. En anmälan

eller ansökan leder inte alltid till att en utredning inleds. En utredning föregås av en prövning huruvida frågan gäller något som kan föranleda någon åtgärd från nämndens sida. Socialstyrelsen anser att kännedom om att våld förekommer i familjen eller att en familjemedlem varit inblandad i våld alltid bör föranleda utredning. I en sådan utredning ska barnets behov samt föräldrarnas och nätverkets möjligheter att tillgodose dessa behov utredas. Det är viktigt att socialnämnden i en utredning där våld förekommit beaktar vårdnadsfrågan. Att socialnämnden har en skyldighet att göra en framställning framgår redan av 5 kap. 2 § socialtjänstförordningen. Socialstyrelsen föreslår dock, för att ytterligare markera vikten av att socialnämnden uppmärksammar sin skyldighet, att bestämmelsen i stället bör placeras i socialtjänstlagen.

4.4.5 Reglerna om bestämmanderätten bör inte ändras / 4.4.6 Domstolen fördelar kompetensen mellan föräldrarna

Socialstyrelsen instämmer i huvudsak i kommitténs bedömning, men vill lämna följande synpunkter.

Kommittén har inte lagt något förslag på hur den situationen skall lösas när en förälder motsätter sig hälso- och sjukvård eller andra stödinsatser. Dock föreslår kommittén att förutsättningarna att införa sådana bestämmelser utreds närmare. Socialstyrelsen anser att det är av allra yttersta vikt att en sådan utredning kommer till stånd snarast så att ett fullständigt förslag kan presenteras. Särskilt viktigt är detta eftersom det i de nu avsedda situationerna oftast vare sig är möjligt eller lämpligt att först avvakta en ändring i vårdnadsformen.

Socialstyrelsen ställer sig positiv till den svenska modell som kommittén skissat på men tror att möjligheten att fördela kompetensen mellan föräldrarna bör begränsas till hälso- och sjukvård samt andra stödinsatser.

6 Umgänge

6.4.1 Domstolens bedömning

Socialstyrelsen tillstyrker den del av förslaget som går ut på att personer som utses av socialnämnden i enlighet med ett domstolsavgörande om umgänge skall benämnas umgängesstöd.

Socialstyrelsen avstyrker dock den del av förslaget som går ut på att socialnämnden skall ha möjlighet att genom yttrande till domstolen helt avsäga sig möjligheten att utverka ett umgängesstöd. Naturligtvis bör socialnämnden kunna påverka omfattning, tider etc. av umgängesstödet men att helt avsäga sig möjligheten att tillsätta ett umgängesstöd bör inte finnas. I någon form bör det vara möjligt för socialnämnden att tillgodose barnets behov av umgänge med föräldern. Socialstyrelsen föreslår därför följande ordalydelse: *Innan domstolen förordnar om umgängesstöd eller annan lämplig åt-*

gärd, skall socialnämnden beredas tillfälle att yttra sig över i vilken utsträckning nämnden kan ställa upp med ett umgängesstöd på det sätt och under de tider som domstolen härför avsikt att besluta om.

7 Risken för att barnet far illa

7.3 En sannolikhetsbedömning skall göras

Socialstyrelsen instämmer i stort i kommitténs bedömning av hur en sannolikhetsbedömning skall göras. Socialstyrelsen vill dock lämna några synpunkter.

Det ställs höga krav på domstolen när den utifrån det material som finns tillgängligt skall göra en sannolikhetsbedömning. Vårdnads- och umgängesvister är ofta uppslitande processer med många beskyllningar. Det kan vara svårt att bilda sig en objektiv bild av situationen och att bedöma vad som skulle vara barnets bästa, se avsnitt 3.2 ovan. Till stöd för dessa bedömningar kan domstolen behöva kriterier att utgå ifrån, se avsnitt 4.2.3 ovan. Domstolen behöver ha egna specialistkunskaper bland annat kring barns utveckling och behov. Domstolen bör också i hög grad anlita personer med sakkunskap.

Det är viktigt att domstolen följer utvecklingen när det gäller behandlingsmetoder och resultat för att i det enskilda fallet kunna bedöma sannolikheten av att en varaktig förändring har skett. Vid omprövningen bör en noggrann bedömning göras av hur föräldrarnas psykiska och sociala situation har utvecklats sedan de påstådda eller bekräftade övergreppen begicks.

Det kan också övervägas om tidsbestämda domar kan vara ett alternativ. En sådan dom kan ge barnet en lugn och trygg situation och föräldern en möjlighet till förändring. Genom att tidsbestämma en dom om vårdnad eller umgänge ges en viktig signal till föräldern om att hon eller han är viktig för barnet men att det behövs en paus. Detta för att minska risken för att föräldrar som förlorar vårdnaden eller umgängesrätten släpper kontakten helt med sitt barn. Domen kan efter uppehållet omprövas och en ny riskbedömning samt en bedömning av barnets behov kan göras.

8 Barnets rätt att komma till tals och påverka

8.2 Barnets inställning

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget. Ordet inställning visar bättre att barnet inte behöver ta ställning i föräldrarnas konflikt men att det kan ha synpunkter som ska lyftas fram och beaktas. Det kan också övervägas om begreppet "barnets åsikt" skulle vara mer användbart då det ligger helt i linje med barnkonventionen.

8.3 Barnets ålder och mognad

Socialstyrelsen ställer sig bakom förslaget men vill betona att i rätten att komma till tals ligger också rätten för barnet att inte behöva uttrycka sin

inställning. Det har skett en allmän förskjutning i samhället att i allt högre grad se barn och unga som aktiva, kompetenta och medansvariga subjekt, i stället för som skyddsbehövande och sårbara objekt. Barnet kan emellertid på grund av sin begränsade erfarenhet inte alltid förstå och bedöma konsekvenserna av vad det säger. Barnet är inte skilt från sin familj och sitt nätverk, utan tvärtom inblandat i dessa olika ömsesidiga hänsyn och lojaliteter. Om föräldrarna är i strid med varandra hamnar barnet i en svår lojalitetskonflikt. Barnet kan inte alltid avgöra sitt eget bästa och det behöver också i viss mån befrias från makt och ansvar. Barnet ska inte behöva känna att det genom att uttala sin inställning och berätta om sin verklighet också bär ett ansvar för den fortsatta utvecklingen av familjens och sin egen situation. Barnet behöver känna att det är de vuxna som har ansvaret, särskilt i en problematisk situation.

8.4 Samarbetssamtal och barnets inställning

Socialstyrelsen avstyrker förslaget.

Socialstyrelsen beslutade år 2003 om allmänna råd rörande socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge, SOSFS 2003:14. Rekommendationen är att det bör göras en bedömning av om det är lämpligt att tala med barnen i samband med föräldrarnas samarbetssamtal. Förutom barnets ålder och mognad bör det göras en bedömning utifrån barnets eget behov av att få information och att få berätta om sin situation. I den kompletterande handboken "Vårdnad, boende och umgänge" står att barnen ska vara i fokus i föräldrarnas samarbetssamtal, men huruvida de ska vara med i samtalen är ett ställningstagande som behöver göras med hänsyn till det aktuella barnet och dess situation. Socialstyrelsen föreslår utifrån detta följande ordalydelse: *Barnsamtal kan ske om det är lämpligt.*

8.5 Avtal mellan föräldrarna och barnets inställning

Socialstyrelsen avstyrker förslaget.

I SOSFS 2003:14 rekommenderas att handläggaren bör bilda sig en uppfattning om barnets inställning utifrån samtalet med föräldrarna. Om det efter samtalet finns oklarheter, bör handläggaren om det är lämpligt tala med barnet. Rekommendationerna har sin grund i att avtalsmöjligheten i 6 kap. 17 a § föräldrabalken är en möjlighet för föräldrar som är överens att själva reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge. Som redogjordes för ovan kan det diskuteras huruvida det alltid är lämpligt eller önskvärt att samtala med barnet när föräldrarna har förutsättningar för att komma överens. Att bestämma var barnet ska bo, hur det ska träffa den andre föräldern etc. får anses ligga i föräldrarnas bestämmanderätt även om de behöver stöd av socialnämnden med att upprätta ett avtal.

8.6 Snabbupplysningar och barnets inställning

Socialstyrelsen avstyrker förslaget.

Att som huvudregel ha samtal med barnet inför en snabbupplysning anser Socialstyrelsen inte vara förenligt med barnets bästa. För det första kan föräldrarna fortfarande komma överens och barnet behöver inte i onödan dras in i konflikten. För det andra har utredarna inte haft möjlighet att etablera kontakt med familjen och barnet. Ett samtal med ett barn i en pressad situation bör noga förberedas. Ett barnsamtal ska ske på barnets villkor och det kan vara svårt när det är kort om tid. I SOSFS 2003:14 rekommenderas att utredaren i samtalet med föräldrarna bör bilda sig en uppfattning om det är lämpligt att tala med barnet. Socialstyrelsen föreslår utifrån detta följande ordalydelse: *Barnsamtal kan ske om det är lämpligt.*

9.3 Ekonomiska frågor

9.3.1 Samarbetssamtal om barnets försörjning och avtal om underhåll

Kommittén hade enligt direktiven "att särskilt ta ställning till om kommunerna i framtiden bör vara skyldiga att erbjuda samarbetssamtal även beträffande barnets försörjning och om de bör vara skyldiga att hjälpa föräldrar att träffa avtal om underhåll". Socialstyrelsen anser att det är beklagligt att kommittén inte lagt några förslag i denna fråga. Det är mycket angeläget då ingen myndighet idag har ansvaret att hjälpa föräldrar att skriva avtal om underhåll enligt föräldrabalken. Socialstyrelsen instämmer i kommitténs bedömning att frågan bör ses över förutsättningslöst i ett sammanhang. Därvid bör även socialnämndens skyldighet att hjälpa föräldrar att träffa avtal om resekostnader vid umgänge beaktas (6 kap. 15 b § FB). Socialstyrelsen vill vidare framhålla att styrelsen i sitt remissvar (dnr 60-4625/2003) över ett reformerat underhållsstöd (2003:42) framförde att föräldrabalken bör ses över i de delar som gäller föräldrars försörjningsansvar gentemot sina barn (7 kap. FB). Gällande bestämmelser om underhållsbidrag i föräldrabalken trädde i kraft 1979. Förarbetena grundar sig på värderingar som rådde i mitten och slutet av 1970-talet och får anses vara otidsenliga. Socialstyrelsen vidhåller sin uppfattning i denna fråga.

10 Domstolars och socialnämnders beslutsunderlag

10.2 Snabbupplysningar

Socialstyrelsen tillstyrker den del av förslaget som innebär att socialnämnden skall ha ett samtal med föräldrarna innan snabbupplysningar lämnas till domstolen. Det är dock viktigt att socialnämnden får tillräckligt med tid på sig för att lämna snabbupplysningar då det kan vara svårt att genomföra samtal med föräldrarna på alltför kort tid.

Socialstyrelsen avstyrker förslaget avseende samtal med barnet, se avsnitt 8.6 ovan.

10.3.1 Allmänt om vårdnadsutredningar

Socialstyrelsen avstyrker förslaget om att utredaren ska lämna en rekommendation till beslut i vårdnadsutredningen, om det inte är olämpligt eller obehövt. I samband med att skyldigheten för vårdnadsutredaren att inte längre lämna ett förslag till lösning av vårdnadsfrågan togs bort uttalades att en preferens för den ena föräldern kan uppfattas som en nedvärdering av den andra föräldern, något som knappast bidrar till att dämpa de motsättningar som finns (prop. 1990/91:8, sid 45). Samtidigt kan det givetvis finnas fall då det kan vara av mycket stort värde för domstolen om utredaren redovisar sin ståndpunkt, t.ex. när det är uppenbart att en viss lösning är direkt olämplig för barnet. Socialstyrelsen anser att frågan huruvida utredaren ska lämna ett förslag till lösning av vårdnadstvisten bör vara beroende av omständigheterna i det enskilda fallet.

Socialstyrelsen anser dock att det är önskvärt att utredningen innehåller en noggrann konsekvensanalys för att domstolen ska ha ett så bra underlag som möjligt att fatta beslut på. Socialstyrelsen föreslår utifrån detta följande ordalydelse: *Utredaren skall alltid beskriva vad olika beslut kan komma att innebära för barnet.*

10.3.2 Sekretessbrytande regler

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget om att införa en sekretessbrytande regel för inhämtande av uppgifter från annan socialnämnd. När det gäller frågan om uppgiftsskyldighet även för hälso- och sjukvården instämmer Socialstyrelsen i kommitténs uppfattning att det inte finns ett tillräckligt tungt vägande behov av att införa sekretessbrytande regler mellan hälso- och sjukvården och socialtjänsten i förhållande till den som utför en vårdnadsutredning.

11 Domstolsprocessen

11.8 Partsinsynen och skyddade personuppgifter

Socialstyrelsen välkomnar förslaget om att domstolen ska lämna uppdraget att utse någon att verkställa en utredning till socialnämnd som regeringen bestämmer för de fall en förälder eller barnet har skyddade personuppgifter.

11.9 Domares kompetens

Socialstyrelsen ställer sig bakom kommitténs förslag och bedömning. Det är av yttersta vikt att de som hanterar dessa svåra och komplexa ärenden som många gånger är av stor betydelse för ett barns fortsatta hälsa och utveckling har erforderlig kompetens för detta.

12 Verkställighet och överflyttning

När det gäller kommitténs förslag om att avskaffa alla hinder mot verkställighet förutom hinder av tillfällig natur, vill Socialstyrelsen framhålla att det är angeläget att föreslagna bestämmelser inte kommer att stå i strid med

Bryssel II-förordningen, och om Sverige ansluter sig till 1996 års Haagkonvention också till den senare. Enligt Bryssel II-förordningen ska verkställighetsförfarandet regleras av lagen i den verkställande medlemsstaten och en verkställbar dom ska verkställas i den verkställande medlemsstaten på samma villkor som om den har meddelats i medlemsstaten. Motsvarande bestämmelser finns i 1996 års Haagkonventionen.

14 Kostnad - och konsekvensanalys

Socialstyrelsen instämmer delvis i kommitténs bedömning.

Socialstyrelsen delar bedömningen att om socialnämnden aktivt och i ett tidigt skede arbetar för att föräldrar uppnår samförståndslösningar för barnet är det något som troligen på sikt minskar en del långdragna tvister och på så sätt kan antas bli kostnadsneutralt för det allmänna.

Socialstyrelsen anser dock att om huvudregeln blir att barnsamtal ska genomföras i samarbetsamtal, avtal och snabbupplysningar kommer kostnaderna för socialnämnden att öka. Barnsamtal är resurskrävande och det är inte givet att tvisten blir kortare för att barnet har fått komma till tals.

Beslut i detta ärende har fattats av generaldirektören Kjell Asplund. I den slutliga handläggningen har avdelningschefen Åsa Börjesson och rättssakkunnige Eleonore Källstrand Nord deltagit. Föredragande har varit utredaren Annika Öquist

Enligt Socialstyrelsens beslut

Annika Öquist